

др Марко Шуица, доцент
Одељење за историју
Филозофски факултет у Београду

УДК 94(497.11)''1389/1402''(093.2)
930.2:003.074(497.5)''1389/1402''
091=163.41''1389/1402''

Дубровачка писма: огледало друштвено-политичких промена у српским земљама (1389–1402)¹

Апстракт: У чланку се расправља о изворној подлози дубровачких писама од 1389. до 1402. године за проучавање историје друштвених, политичких односа и промена које су настале као последица нових околности у српским земљама после Косовске битке. Посебно тежиште у истраживању стављено је на инскрипције као једну од битних дипломатичких формула у дубровачкој епистоларној грађи. На основу анализе етикеције Дубровчана, начина обраћања српској господи у залеђу истакнут је неприкосновени политички примат Вука Бранковића од 1389. године, док дубровачка писма из тог времена указују и на нове процесе који су почели да подривају суверенитет и властeosку друштвену структуру области Лазаревића. Анлизом терминологије и садржаја писама упућених Николи Зојићу и Лазаревићима истим поводом, 1. октобра 1397. године, указано је на поменуте друштвене промене које су за последицу имале покушај територијалног и политичког осамостаљивања.

Кључне речи: дубровачка писма, инкрипције, Вук Бранковић, Лазаревићи, Никола Зојић

Историјски контекст

Историјско раздобље друге половине 14. века одликују дубоке структурне промене које су се одигравале на територији некада јединствене српске државе. Како се столеће приближавало крају, тако су се ширили и усложавали процеси државне дезинтеграције, захватајући све већи део друштвене елите. Услед доласка Османлија на Балканско полуострво, захтевни учестали ратни походи и војни окршаји увелико су мењали однос снага међу хришћанским господа-

---

¹ Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: „Српско средњовековно друштво у писаним изворима“ (ев.бр. 177025).

рима и њиховом властелом. Демографска ерозија проузрокована последицама ширења османске државе у Моравској Србији се осетила тек после Косовске битке (1389). Нова фаза друштвено-политичких промена одразила се на измену дотадашње унутрашње властеоске хијерархијске структуре, нарочито у области под влашћу наследника погинулог кнеза Лазара, у којој је дошло до разноврсних промена везаних за статус области, положај преживеле српске аристократије и њихове међусобне односе. О тим процесима наративно сведочанство, у веома уопштеном тону, пружио је Константин Филозоф: „К томе дођоше и међусобне борбе оних који су овима (Лазаревићима) били подручни, док су други били као самостални, тако да се може са Мардохејем у загонеткама и пророчким сновима рећи: *И где глас и вапај, немири, громови и земљотрес, и побуна на земљи, и где сада не два змаја но многи са гмизавцима, који дођоше да се боре.*“²

Из наведеног одломка наслућују се како спољне тако и унутрашње недаће које су погодиле државу директних наследника кнеза Лазара. Проузрокована ограниченим дOMETИМА уздрмане централне власти, поједина властела потчињена Лазаревићима користила је у последњој деценији 14. века могућност стварања сопственог локалног утицаја. Они су се сврставали уз другог хришћанског господара, или су, у жељи да се политички издигну, тражили директно покровитељство османског владара.³ Стратешко репозиционирање стожера српске државности, ослоњено на родбинске везе са кнезом Лазаром, извршено је после 1389. године у корист господина Вука Бранковића, који је владао великим делом јужних српских области. С друге стране, персонална хијерархија унутар државе Лазаревића доживела је очекиване промене изазване последицама саме битке и осипањем крупног племства.⁴ У познијој фази трајања кнежевине Лазаревића, на самом крају 14. века, јављају се тежње успостављања непосредних друштвено-политичких односа са врховним турским властима, што је подразумевало издвајање из устаљене сизеренско-вазалне структуре Лазаревића. Кнез Стефан Лазаревић, као господар Моравске Србије, у више наврата је долазио у сукобе

² Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског, Ватрослав Јагић, Гласник Српског ученог друштва, XLII, 1895, репринт издање Горњи Милановац 2004, стр. 262–263; Филозоф, Константин, Живот деспота Стефана Лазаревића, Старе српске биографије XV и XVII века, приредио и превео Л. Мирковић, Београд, 1936, стр. 61.

³ Шуица, Марко, „Повеља кнеза Стефана Лазаревића о цркви Ваведена у Ибру“, у: *Стари српски архив*, 3, 2004, стр. 107–123; Шуица, Марко, „Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398“, у: *Историјски гласник*, 1–2, 1997, стр. 7–25. (у даљем тексту: Шуица, М., „Завера властеле...“); Шуица, Марко, „Властела кнеза Стефана Лазаревића (1389–1402)“, *Годишњак за друштвену историју*, XI, 1, 2004, стр. 7–31. (у даљем тексту: Шуица, М., „Властела кнеза Стефана Лазаревића...“).

⁴ Динић, Михаило, *Област Бранковића, Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, стр. 148–176. (у даљем тексту Динић, М., *Област Бранковића...*); Шуица, Марко, „Моравска Србија на крају 14. века – питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета“, у: *Зборник радова Моравска Србија, историја-култура-уметност*, Крушевац 2007, стр. 35–51.

са својом властелом, што се одразило на безбедност државе, али и на његов лични положај међу угледним поданицима султана Бајазита I. Промена односа у региону пројектовала се и на стање у српским областима, те на политику врховног сизерена султана Бајазита према српским вазалима.

Исходом ратних догађаја из 1396. године и прве половине 1397. године отворен је, уз допуштење османског владара, пут рестаурацији моћи породице Лазаревић. Борбеност и вазалну оданост кнеза Стефана, нарочито исказаним у бици код Никопоља (1396), султан Бајазит I је наградио територијалним проширењима.⁵ Прерасподелом области њему потчињених вазалних српских земаља, Бајазит је привремено променио дотадашњи политички миље у корист кнеза Стефана. Отпор Вука Бранковића Турцима, коначно је сломљен крајем 1396. године или почетком 1397. године. На тај начин су Османлије стабилизовале веома важан појас пограничних територија које су представљале базу за даље продоре ка Босни. Утамничење господина Вука Бранковића није било једини проблем с којим се суочила његова породица. Султан Бајазит је крајње прагматично спровео и казну одузимања највећег дела његовихседа, додељујући их Лазаревићима, остављајући Вукову супругу Мару и децу на скромној баштини код Вучитрна.⁶ Лазаревићи су на тај начин растегли своју област и постали далеко најснажнија властeosка породица међу преосталим српским господарима, а битну улогу у вођењу политике и даље је имала монахиња Евгенија (кнегиња Милица).⁷

Следећи концепт османске политике према хришћанским земљама које су се налазиле у вазалном положају према султану, Бајазит је, уклањањем Вука Бранковића и потискивањем његове породице, морао да начини неку врсту контраже нагло ојачаним Лазаревићима.⁸ Прилику за то пронашао је у српском властелину који се истакао приликом одбране северних рубних делова области Лазаревића, вазалне османске регије, од угарског краља Жигмунда Луксембуршког.⁹ Ко је постављао одбрамбени зид према Угрима извори директно не говоре. Ипак, на основу посредних података које пружа сачувана изворна грађа,

⁵ Динић, М., *Област Бранковића...*, стр. 161–162; Шуица, Марко, „Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа“, у: *Историјски часопис*, 58, 2009, стр. 109–125.

⁶ Динић, М., *Област Бранковића...*, стр. 162–164; Божић, Иван, „Неверство Вука Бранковића“, у: *О Кнезу Лазару*, Београд 1975, стр. 235–236; Спремић, Момчило, „Бранковићи – обласни господари Косова“, у: *Свети кнез Лазар*, Београд 1989, стр. 121–130.

⁷ Благојевић, Милош, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша, Немањићи и Лазаревићи*, Београд 2004, стр. 360–361. (у даљем тексту: Благојевић, Милош, *Савладарство у српским земљама...*)

⁸ Благојевић, Милош, *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе, Немањићи и Лазаревићи*, Београд 2004, стр. 412. (у даљем тексту: Благојевић, М., *Стефан Лазаревић и суверенитет...*)

⁹ Трпковић, Вељан, „Турско-угарски сукоби до 1402“, у: *Историјски гласник*, 1–2, 1959, стр. 93–121. (у даљем тексту: Трпковић, В., „Турско-угарски сукоби до 1402...“); Ћирковић, Сима,

издваја се једна личност од нарочитог политичког значаја. Реч је о Николи Зојићу, непосредном господару рудничке области. О његовом уздицању и великим политичким плановима податке је оставио Константин Филозоф. Приповест о завери, испланираној како би се свргнуо кнез Стефан, у потпуности се уклапа у контекст процеса који су потресали Моравску Србију у покосовском добу.

Наведене историјске појаве могу се пратити и истраживати на темељу разноврсних историјских извора, међу којима значајан удео има сачувана дубровачка дипломатичка грађа. Овом приликом нарочиту пажњу посветили смо писмима, која представљају специфичну врсту извора како због своје примарне намене и дипломатичке структуре тако и због своје информативне вредности. Истраживачки приступ тумачењу измењеног политичког положаја српских области, који се јавља током последње деценије 14. века у овом прилогу биће заснован на дометима релевантне епистоларне дубровачке грађе адресиране господарима старих српских земаља.

Инскрипције – огледало политичке реалности

Формулар писама дубровачке канцеларије током времена уобличаван је и стандардизован по мерилима која, иако одражавају одређени друштвени поредак у етикецији, нису била довољно прецизна. Инскрипције, дипломатичке формуле у којима се аутори писама обраћају личностима којима су писма била послата, представљају показатељ одређених друштвених и политичких кретања.¹⁰ Обично су хијерархијски и политички углед адресата били истакнути на самом почетку писама, у делу који је укључивао навођење титуле (примењиван само у одређеним случајевима), а нарочито у самој инскрипцији, посредством разноврсних

„Неваде – непознати утврђени град у Србији“, у: *Историјски гласник*, 1–2, 1995, стр. 13–23. (у даљем тексту: Ћирковић, С., „Неваде – непознати утврђени.“)

¹⁰ Питањем инскрипција и обраћања Дубровчана српским господарима и велможама у историографији је писано у више наврата. Међу ауторима који су се бавили овим питањем нарочито се истичу Станојевић, Станоје, „Инскрипција, Студије о српској дипломатици“, у: *Глас Српске краљевске академије*, 92, 1913, стр. 162–199. (у даљем тексту: Станојевић, С., „Инскрипција...“); Пурковић, Миодраг, „Етикеција и друштвени дух у старој српској држави“, у: *Годишњак скопског филозофског факултета*, 2, 1931–1933, стр. 111–139. (у даљем тексту: Пурковић, М., „Етикеција и друштвени дух...“). У новије време у више радова запажен допринос истраживању теме дао је Благојевић, Милош, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, стр. 293–294; *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, стр. 407–419; *Државност земље Павловића, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево, 2003, стр. 113–144. (у даљем тексту: Благојевић, М., *Државност земље Павловића...*); „О издаји или невери Вука Бранковића“, у: *Зборник Матице Српске за историју*, 79–80, 2009, стр. 7–42. (у даљем тексту: Благојевић, М., „О издаји или невери...“), који је успоставио терминолошку структуру и утврдио оквирни образац по коме су рангирани српски господари и њихов политички углед у одређеном историјском тренутку.

епитета. За време које нас занима, а односи се на крај 14. века и сам почетак 15. века, сачуван је довољан број дубровачких писама која пружају увид у модалитете званичне комуникације између Дубровачке републике и српских обласних господара. Иако крајем 14. века дубровачка канцеларија напушта концепт по којем инскрипције представљају саставни део повеља, оне остају незаобилазни део писама и у наредном столећу.¹¹ Још је Станоје Станојевић утврдио да се преко инскрипције у дубровачким писмима исказује разлика у друштвеном и политичком угледу адресата. И поред тога, дешавало се да обичне, једноставне и кратке инскрипције, као форма обраћања, буду упућене угледним особама.¹² Закључак је да и поред постојања одређене формалне дипломатске лествице у инскрипцијама, употреба епитета није доследно спровођена, па су за једну исту особу употребљаване различите инскрипције, односно епитети различите друштвене провенијенције.¹³ Епитети и изрази заступљени у дубровачким писмима, најчешће су одговарали положају адресата, тако да би увид у промене у њиховом коришћењу могао указати на узлазну, или силазну политичку путању, и реални значај одређеног велможе, или обласног господара.

У писмима особама од вишег друштвеног ранга Дубровчани су, састављајући инскрипције, користили изразе обраћања *славни/а* и *велможни/а*, којима се истицао висок политички положај и углед дотичног господара, односно велможе или властелинке.¹⁴ Наглашена владарска обележја, у виду интитулације, могла су наћи одговарајуће место у оквиру ове дипломатичке формуле у време сређењих политичких прилика у српским земљама, које су за дубровачке власти биле недвосмислене.¹⁵ Као што је већ напоменуто, у појединим писмима упућеним високим личностима коришћени су епитети који донекле одударују од угледа адресата. Управо такав случај употребе израза предвиђених за припаднике нижег властeosког ранга, приликом обраћања носиоцима виших титула и звања, уноси неку врсту несклада у дипломатски концепт дубровачких власти.¹⁶ Сама по себи, ова појава не би отварала даљи истраживачки простор да се може утврдити одређена постојаност, односно, доследна примена правила динамике у етикецији, синхронизованих са друштвено-политичким успоном, или

¹¹ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 166.

¹² Исто.

¹³ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 170.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Пуна титула уз деспотско достојанство и име Стефана Лазаревића први пут је сачувана у писму од 24. априла 1405. године, Пуцић, Медо, *Споменици српски I*, Београд 1858, стр. 63; Стојановић, Љубомир, *Повеље и писма, I-1*, Београд-Ср. Карловци 1929, стр. 199–200. (у даљем тексту: Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*); Младеновић, Александар, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007, стр. 42. (у даљем тексту: Младеновић, А., *Повеље и писма деспота Стефана...*)

¹⁶ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 168, 170.

опадањем угледа адресата. Пажњу привлачи наизменично коришћење епитета одговарајућих рангу адресата, и оних, резервисаних за ниже позиционирану властелу из залеђа. Питање које се намеће је да ли се применом променљивог тона у обраћању може установити некаква процедурална, или егзактна политичка логика и веза са конкретним историјским контекстом и политичким околностима у српским земљама на самом крају 14. века. У том смислу, Станоје Станојевић је закључио да су просте инскрипције, њихова „краткоћа и сув тон“ одјек прилика у којима су она писана, односно ратног стања или неповољних дипломатских односа између Дубровника и појединих господара у залеђу.¹⁷ Станојевић је навео пример писма које су Дубровчани упутили босанском краљу Остоји у време док су с њим били у ратним односима. Није спорно да у тако екстремним приликама тон обраћања представља очигледан одговор на ратно стање и отворено непријатељство. Остаје да се испита размера сензитивности дипломатског језика Дубровчана у мирнодопским, или бар не отворено непријатељским околностима, јер промена тона, односно ословљавања адресата у српским земљама током деведесетих година 14. века може имати конотацију дискретних протестних нота и дипломатског демарша. Промена начина обраћања, односно нивоа комуникације, уочљива је у писмима која су била слата адресатима с којима Дубровчани нису били у отвореним сукобима, али су носила белег тегобног времена.

Епитети

Посматрајући обраћање Дубровчана српским господарима у покосовској деценији, јасно се уочавају промене које су задесиле српске земље. Господин Вук Бранковић је по свом угледу, значају, политичкој моћи и идеолошким прерогативима заузео некадашње место кнеза Лазара. И поред тога, његова реална позиција није могла да се упореди са положајем који су некада имали носиоци српских владарских достојанстава, што се може видети из дубровачких писама. Из читавог корпуса преписке остаје издвојено обраћање Дубровчана Вуку Бранковићу од 9. маја 1390. године, које је интонирано скромно и без уобичајених епитета. Документ којим се Вуку Бранковићу са породицом дозвољава депоновање блага у Дубровнику и право на азил, заправо, нема праву инскрипцију, па је и начин формулисања обраћања Вуку и његовој породици другачије конципиран.¹⁸ Нека врста формалне уздржаности могла би се тумачити и даље нејасним политичким приликама међу господарима српских области у окриљу великог османског притиска. С друге стране, садржина документа из 1390. године открива изразиту приврженост Дубровчана Вуку Бранковићу и ње-

¹⁷ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 167.

¹⁸ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 140; Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 168.

говој породици, што је потврђено чврстим гаранцијама у случају тражења азила, бригом за безбедност личне имовине, те жељом да се удовољи подмиривању свих материјалних и духовних потреба овог српског обласног господара.

Тек увидом у писма сачувана у књизи Руска Христифоровића од 1395. године, могу се издвојити инскрипције чији епитети пружају основ за било какву реконструкцију односа и политичких промена у српским земљама после Косовске битке. Како је већ више пута утврђено у историографском разматрању односа међу српским господарима, односно најзначајнијим породицама после 1389. године, Вук Бранковић је, посматрано са међународног становишта, стекао углед и положај најистакнутије политичке фигуре старих српских земаља. То се јасно види и из дубровачких инскрипција у којима се он назива *славним* и *велможним*.¹⁹ У методолошком погледу, веома је важно посматрати у истој хронолошкој равни примену одређених епитета и пригодног тона у обраћању различитој српској господи како би се уочиле међусобне разлике и успоставио одређени тренд раста, опадања или стагнирања њиховог положаја у одговарајућем политичком окружењу.

Иако до сада није у потпуности успостављена и утврђена хијерархијска лествица епитета, сасвим је јасно да је постојала велика разлика у политичком положају адресата којима су се Дубровчани обраћали са *почтени*, и оних којима су се обраћали са *славни* и *велможни*. Између те две термилошке крајности треба успоставити неку врсту градације појмова,²⁰ која би могла водити ка разумевању дубровачке перцепције односа политичких чинилаца у српским земљама, па и читавом залеђу.²¹

¹⁹ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 170; Пурковић, М., „Етикеција и друштвени дух...“, стр. 113; Благојевић, М., *Стефан Лазаревић и суверенитет...*, стр. 410–411; Шуица, М., „Завера властеле...“, стр. 8; Благојевић, М., „О издаји или невери...“, стр. 32.

²⁰ На основу анализираних изворних грађе, листу епитета за ословљавање направио је Пурковић, М., „Етикеција и друштвени дух...“, стр. 117–118.

²¹ Шири перспектива и заокружена слика дубровачког односа према залеђу може да се реконструише тек увођењем епистоларне грађе која се односила и на босанску државу и босанску властелу, што може бити предмет другог истраживања. Делимично је ово питање обрадио Благојевић, М., *Државност земље Павловића...*, стр. 124–128.

Анализом писама упућених српској господи од 1395. до 1402. године издвојене су неке формулације у инскрипцијама, по родној припадности адресата, њиховом друштвеном и политичком статусу:

Мушки адресати ²²		Женски адресати	
Почтени + титула/ звање + име	Почтени + епитет <i>пријатељ</i> + име	Почтена + титула/звање	
Все почтени	Многочтени	Всечастива и христољубива	Всечастива и богољубива
Многољубиви			
Славни		Славна и всем богу љубива	
Славни и велможни		Славна и велможна	

Начин ословљавања Вука Бранковића све до његовог слома 1396. године потврђује његов примат у очима Дубровчана, а време политичких промена и нестабилности према инскрипцијама писама трајало је све до 1398. године. Истовремено док је Вук за Дубровчане био *славни и велможни*, други зет кнеза Лазара, Ђурађ II Страцимировић Балшић, био је само *почтени* и *нама срдачни пријатељ*.²³ Дубровчани су Лазаревој удовици и њеном сину кнезу Стефану све до средине 1398. године слали заједнички адресована писма, са нижим официјелним обраћањем него Вуку Бранковићу. Они су до краја 1396. ословљавани скромније, Милица као монахиња *почтена* и у једном случају као *почтена и всечасна калуђерица госпођа кира Евгенија*, док је у истим писми-ма Стефан именован искључиво титулом кнеза, без других епитета. Њему се потом обраћају као *почтеном* и *многочтеном*, што суштински не мења њихов политички ранг у очима Дубровчана.²⁴ До средине 1398. године, када ће се дубровачке власти Милици (кира Евгенији) и кнезу Стефану обратити на вишем дипломатском нивоу као *славним* и *велможним*, протекло је раздобље пуно разноврсних друштвених и политичких турбуленција у области Моравске Србије, али и области Бранковића.

Увидом у дубровачка писма из 1397. године могу се уочити промене које су биле резултат политичких догађаја и започетих друштвених процеса сла-бљења сизеренско-вазалних односа унутар државе Лазаревића. Промена тона

²² Било је уобичајено да се уз епитете особе насловљавају и титулом или звањем. Остаје недоумица због чега је у писму од 1. октобра 1397. изостављена војводска титула Николе Зојића, када она постоји у ословљавању других носилаца те титуле, као што је Сандаљ Хранић, Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 253; Шуица, М., „Завера властеле...“ стр. 16; Шуица, Марко, „Писмо Дубровчана Николи Зојићу“, у: *Стари српски архив*, 10, 2011, стр. 125–126. (у даљем тексту: Шуица, М., „Писмо Дубровчана Николи Зојићу...“).

²³ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 112–113.

²⁴ Благојевић, М., *Стефан Лазаревић и суверенитет...*, стр. 411.

дубровачке кореспонденције, односно знак нешто већег угледа и поштовања запажа се нарочито у односу према кнегињи Милици, монахињи Евгенији. Она се у писмима назива *всечастива и богољубива*, или *христољубива госпођа кира Евгенија*, док Стефан добија епитет *почтени* (август), или *многочтени кнез* (октобар).²⁵ Током претходне (1396) године Стефан је ословљаван искључиво титулом кнеза, без других епитета. У писмима из 1397, упућеним различитим поводом Ђурђу II Страцимировићу и војводи Сандаљу Хранићу, учачамо аналогичну у начину обраћања.²⁶ За Дубровчане су и један и други *почтени пријатељи*, господин Ђурађ *срдачни*, а Сандаљ *многољубими*. У то време, дакле, још нико од наведених обласних господара није стекао привилегију да буде ословљаван као *славни и велможни*, по моделу претходно примењиваном у случају обраћања господину Вуку Бранковићу.

Ипак, главни показатељ промена друштвено-политичких прилика у старим српским земљама представља упућивање молбе, у форми писма, господару рудничког краја, војводи Николи Зојићу. Дубровчани су истог дана, 1. октобра 1397. године, саставили два писма истим поводом, сличног садржаја, која су послата на две адресе, Лазаревићима (монахињи Евгенији и кнезу Стефану) и Николи Зојићу. Тај дипломатски потез дубровачких власти повучен је због практичних разлога, а указује на већ одмакле промене на плану унутрашње друштвене организације, односно наговештаја регионалне дезинтеграције области Лазаревића. Реч је о процесима издвајања појединих властелина и њихових области из дотадашње хијерархијске структуре под господарском влашћу породице Лазаревић. Никола Зојић био је личност која је својим претензијама и реалном позицијом под покровитељством Османлија искорачила из етаблиране вазалне властеоске структуре Лазаревића.²⁷ У тренутку када су му писали Дубровчани Никола Зојић је већ добрим делом успоставио директан уплив на турске власти, независно од сизеренског покровитељства кнеза Стефана, што потврђује садржај самог писма.²⁸ Да је друштвено-политички положај војводе Николе попримао неке другачије обриси у односу на оне строго дефинисане вазалним обавезама према првом надређеном у хијерархијској лествици, у овом случају кнезу Стефану, може да послужи поређење са писмом које су Дубровчани једну деценију раније, 1. октобра 1388. године, послали новобрдском кефалији Гоиславу, властелину кнеза Лазара.²⁹ Писмо из 1388. године било је једноставно насловљено *Гоиславу кефалији кнеза Лазара и пургаром новобрдским*, уз традиционално

²⁵ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 183; Младеновић, А., *Повеље и писма деспота Стефана...*, стр. 23.

²⁶ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 113, 253.

²⁷ Шуица, Марко, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000, стр. 103–108. (у даљем тексту: Шуица, М., *Немирно доба...*).

²⁸ Шуица, М., „Писмо Дубровчана Николи Зојићу...“, стр. 123–128.

²⁹ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 168; Шуица, М., *Немирно доба...*, стр. 91.

формулисано љубовно поздрављење.³⁰ Због неправде учињене једном њиховом трговцу Дубровчани су се директно обратили кефалији, али су у писму јасно навели да је он у служби кнеза Лазара. При том се у инскрипцији овог писма не наводи било какав епитет уз име и функцију дотичног властелина, што није било неуобичајено,³¹ али се на тај начин кефалија доживљавао искључиво као вазал и локални чиновник кнеза Лазара одговоран за проблеме Дубровчана.

Положај Николе Зојића с краја последње деценије 14. века умногоме се разликовао од положаја кефалије Гоислава из епохе кнеза Лазара. Писмо упућено директно војводи Николи 1397. године јасно предочава да су се у односима између Лазаревих наследника и некада Лазару потчињене властеле, која је стекла политичку моћ, догодиле значајне промене.³² У покосовском добу притисак који су Османлије наметнуле српским земљама прожимао је различите области друштвеног живота. Усложавање односа међу водећим српским династијама које су претендовале на преузимање владарског легитимитета и заступање немањићких традиција одразило се и ниже рангирану властелу. Вук Бранковић, главни политички опонент Лазаревића, поступно је губио своју моћ, сужавана му је територија, а коначно је до краја 1396. године изгубио и сва упоришта власти. Окончао је свој живот у османском заробљеништву 6. октобра 1397. године. Његовим потискивањем из политичких комбинација османски владар Бајазит I створио је нови амбијент међу српским велможама и обласним господарима. У време када се Дубровчани обраћају Николи Зојићу, наследници Вука Бранковића сведени су на своје скромне поседе. Једина реална контратежа претераној доминацији кнеза Стефана и његове мајке представљају они српски племићи који су били војнички доказано одани османским властима, а које је тек чекала политичка афирмација. Међу њима је, свакако био војвода Никола Зојић. Разлог због кога су Дубровчани истог дана послали писмо готово исте садржине Лазаревићима и Николи Зојићу, господару рудничког краја, јасно показује да се након нестанка Вука Бранковића профилисала нова политичка елита. Ако се узме у обзир да је војвода Никола својевремено био вазал кнеза Лазара, та писма указују на то да он 1397. године више није имао истоветан однос и према његовим наследницима. Редефинисање односа и промена политичког стања потврђено је и у житију деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа.³³

Када се споменути феномен посматра на нивоу инскрипција и даље је евидентна велика разлика у положају Николе Зојића у односу на Лазаревиће, али

³⁰ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 168; Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 167.

³¹ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 166; Шуица, М., „Писмо Дубровчана Николи Зојићу...“, стр. 126.

³² Шуица, М., „Властела кнеза Стефана Лазаревића...“, стр. 24–26.

³³ Филозоф, К., *Живот деспота Стефана*, стр. 61–65.

и чињеница да се он издигао у ранг велможа с којима Дубровчани одржавају независну и директну комуникацију. За Дубровчане Зојић је *всепочтени* (веома поштени), *почтени*, *многољубиви* (веома вољени) пријатељ. У писму Дубровчана Лазаревићима, за разлику од, оног упућеног Николи Зојићу, приметан је другачији, виши дипломатски тон. Тако се Милица, односно монахиња Евгенија, ословљава као *свечастива и христољубива госпођа кира* Евгенија, а Стефан као *многопоштени кнез*.³⁴ Иако виша од Зојићеве, ова скромнија инскрипција у односу на уобичајену дипломатску преписку на највишем нивоу упућује на осетљиве политичке односе и недовољно јасан статус Лазаревића у очима дубровачких власти. Инскрипција писма упућеног Лазаревићима одудара од уобичајених, намењених владарским, највише ранжираним адресатима. Контрадикторност у писму представља, насупротив сведеним и уздржаним епитетима у инскрипцији, чињеница да Дубровчани апелују на Евгенију, тј. Милицу, и Стефана да се придржавају обавеза и гаранција према дубровачким трговцима које су српске власти спроводиле још од времена Немањића, а нарочито у време кнеза Лазара. Разлог томе треба тражити у реалним проблемима на територији Лазаревића.³⁵

Дисконтинуитет комуникације између Дубровчана и српских велможа у залеђу и промена у начину обраћања представљају одраз реалног стања на терену. Слом Вука Бранковића и потискивање његових наследника на маргине политичког живота видљиви су и преко дубровачких писама.³⁶ Док је у дубровачким писмима Вук Бранковић био именован као *славни и велможни*, његовој удовици Мари се писмима од 1402. године обраћају са скромнијим епитетима. Бранковићи су изгубили статус који су имали шест година раније, па се Мара третира не као *славна и велможна* већ као *многопочтена госпођа*, док Гргур и Ђурађ немају посебне епитете.³⁷ Писма из исте године доследно одржавају успостављени дипломатски ниво, с тим што се и у писму од 12. децембра 1402. године дубровачке власти и Ђурђу Бранковићу обраћају као *многопочтеном господину*.³⁸ Промене настале у ратовима за османско наслеђе после битке код Ангоре (1402), које су утицале на прераспodelу моћи међу српским господарима, издигле су поново Бранковиће на некадашњи високи ранг, који су Дубровчани потврдили епитетима *славни и велможни*.³⁹ Тек с пролећа 1405. године они се обраћају госпођи Мари изражавајући јој дужно поштовање, употребљавајући епитете предвиђене за највише великодостојнике. Рестаурација политичке моћи

³⁴ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 183–184; Младеновић, А., *Повеље и писма деспота Стефана...*

³⁵ О садржини писма видети део у наставку *Анализа садржаја писама из 1397. године*.

³⁶ Видети табелу 2 у прилогу.

³⁷ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 146.

³⁸ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 148.

³⁹ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 149–150.

била је праћена и обнављањем међународног угледа, о чему сведоче дубровачки документи.

Код Лазаревића се тек од маја 1398. године успоставља виши ниво кореспонденције. Кнегиња Милица, односно, монахиња Евгенија, назива се *славном и всечастивом*, али не и велможном. Само двадесетак дана раније она је за Дубровчане још била *многочтена*, а то писмо било је нека врста протеста због злостављања трговаца на територији Лазаревића и то управо од њихових поданика.⁴⁰ Од маја 1398. све до 1400. године, када се устаљује форма *славни и велможни*, дубровачка писма упућена Милицы и њеном сину препуна су различитих варијанти инскрипција.⁴¹ У свима, осим у једној од 8. октобра 1398. године, када је названа *почтена*, Миличин углед је неприкосновен и одговара вишем дипломатском рангу. Занимљиве су оне варијанте инскрипција које се налазе у заједничким писмима за Милицу и Стефана у којима уочавамо различите нивое обраћања мајци и сину, попут писма од 5. августа 1398. године, у коме се Милица назива *славном и велможном*, а Стефан само као *почтени велики кнез*.⁴² Ипак, једном успостављени углед и статус Лазаревића Дубровчани више нису доводили у питање. У том смислу, инскрипције и начин обраћања појединим велможима и господарима представљају конкретан индикатор промена у залеђу, које су за Дубровчане имале виталан економски и политички значај.

Поздрави у инскрипцијама

Узимајући у обзир да је наведени начин обраћања био стандардизован, веома важан део опште слике представља и други део инскрипције, који садржи слободнији начин поздравног обраћања. Тако се, уз наведене епитете *славни и велможни*, Вук Бранковић у истим документима (1395/1396) назива још и *срце љубими пријатељ, господин*, коме се упућује *много срдечно или много/всем љубимо поздрављење*. Он се још ословљава и као *Ваша љубима и всем почтена љубав*, или *Ваша срдчна о всем почтена љубав*.⁴³ Нарочито срдчан тон заступљен је у писму од 19. јануара 1395. године, у коме су Дубровчани издали прву потврду за депоновање дела Вукове оставе.⁴⁴ Наглашена љубазност Дубровчана и пријатељска приврженост према политичким и пословним партнерима у залеђу не могу се свести само на пуку формалност и утврђене оквири дипломатске куртоазije. Бавећи се питањем друштвене и међудржавне етикеције у средњем веку, Миодраг Пурковић је запазио да „ласкави комп-

⁴⁰ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 185.

⁴¹ Видети табелу 2 у прилогу.

⁴² Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 185.

⁴³ Стојановић, Љ., *Повеље и писма...*, стр. 142, 143–144, 145.

⁴⁴ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 142.

лименти“⁴⁵, који сведоче о дубровачкој углађености „често нису само обична конвенционалност, него збиља пријатељство, срдачност.“⁴⁶ Узимајући у обзир такав став и посматрајући епитете као садржинске, а не само као формалне елементе етикеције, отвара се простор за тражење неког дубљег смисла у њиховој употреби и споменутиим варијацијама.

Поздрави које су Дубровчани упућивали одређеним великодостојницима били су такође формулисани различитим изразима љубазности. Није утврђено да ли су те поздравне формулације биле у одређеној корелацији са начином обраћања, односно са епитетима којима су адресати били ословљавани, или је различито интонирање поздрава било коришћено без неке јасне дипломатске конотације. Тако је поздрављање могло бити:

Поздрављеније	
без придева	
Почтено	
Многопочтено	
Срдачно	
Многосрдачно	
Драго	
Много драго	
Љубимо	
Многољубимо	Всем љубимо
Смерно	
Много умилно	

Анализа садржаја писама из 1397. године

Сличности и разлике у дипломатичким епистоларним формулама, али и садржинским деловима изабране дипломатичке грађе, умногоме откривају политичке промене, или указују на квалитет дипломатских и државних односа између Дубровника и појединих господара у залеђу.⁴⁶ У том смислу, ако се уз инскрипције из дубровачких писама из, за наше истраживање репрезентативне 1397. године, обрати пажња и на сензибилизовани дипломатски језик, онда се могу сагледати и поједине друштвено-политичке тежње на територији Моравске Србије. Истовремена молба Дубровчана за дипломатску интервенцију код Турака упућена господару рудничког краја Николи Зојићу и Лазаревићима наговештава промене које су захватиле један део српске средњовековне државе.

⁴⁵ Пурковић, М., „Етикеција и друштвени дух...“, стр. 113.

⁴⁶ Станојевић, С., „Инскрипција...“, стр. 166–167; Благојевић, М., *Савладарство у српским земљама...*, 357–363.

Никола Зојић, као некадашњи вазал кнеза Лазара, висок углед и утицај који је стекао код Турака градио је независно од покосовских господара Моравске Србије, истичући се највероватније у пограничним угарско-турским сукобима.⁴⁷ Остављајући по страни већ приказану разлику у инскрипцијама у ова два писма, али наглашавајући нарочито љубазни и пријатељски тон којим се Дубровчани обраћају војводи Николи, разлог упућивања писама на две адресе открива промене на терену.

Реч је о заштити дубровачких трговаца које су Турци на различите начине застрашивали, зостављали или заробљавали на територији Моравске Србије. У писму Николи Зојићу јасно се тражи услуга посредовања за спас трговаца директно код Турака, а не код кнеза Стефана Лазаревића. Тон и начин на који се Дубровчани обраћају Николи Зојићу указује на веома пријатељске односе и на чињеницу да су трговци Републике често боравили на земљама тог властелина. Прагматични Дубровчани јасно издвајају хијерархијски друштвени и политички статус војводе, ослањајући се на његов непосредни уплив на Османлије, који се очигледно остваривао без утицаја Лазаревића. Док писмо упућено Лазаревићима садржи опис невоља које су задесиле дубровачке трговце, у Зојићевом писму само укратко се тражи његово посредовање за спас трговаца и спречавање даљих турских репресалија над дубровачким грађанима. Заправо, писмо намењено Николи Зојићу може се посматрати као пропратно у кореспонденцији са Лазаревићима и разумети у потпуности тек када се и ово друго писмо узме у разматрање. У обраћању Лазаревићима преовладава огорчење Дубровчана и осећај неправде, јер су дубровачки трговци били изложени репресалијама на територији којом они владају.⁴⁸ Позивајући се на древне трговачке повластице, гаранције и преузете обавезе српских владара за дубровачке трговце који у српским земљама важе још од Немањића, дубровачке власти су замериле Лазаревићима што нису ни на који начин заштитили Дубровчане и спречили њихово заробљавање.⁴⁹ За Дубровчане је нарочиту тежину у овом случају имало спровођење *изма/преузма*, обичаја по коме су недужни људи заробљавани по принципу компензације за кривично дело, или обичан прекршај који је починио неко други.⁵⁰ Тако су 1397. године на територији кнеза Стефана ухваћени Дубровчани Франко и Вукша.⁵¹ Дубровачке власти је нарочито погодило спровођење такве репресалије, јер је својевремено, како они тврде, још кнез Лазар обећао спречавање преузма на његовој земљи, а Стефан и Милица се обавезали на спровођење тих одлука. Дело

⁴⁷ Трпковић, В., „Турско-угарски сукоби до 1402...“, стр. 93–121; Ћирковић, С., „Неваде – непознати утврђени...“, стр. 13–23; Шуица, М., *Немирно доба...*, стр. 103–108.

⁴⁸ Младеновић, А., *Повеље и писма деспота Стефана...*, стр. 23–24.

⁴⁹ *Исто*.

⁵⁰ *Изам*, Лексикон српског средњег века, Београд 1999, стр. 249–250 (С. Ћирковић).

⁵¹ Младеновић, А., *Повеље и писма деспота Стефана...*, стр. 23–24.

за које су оптужени трговци, односно које их је довело у незавидан положај било је откуп из робља, како се у писму наводи *францијаашке деце*, што су углавном чинили Млечани и Ђеновљани.⁵² Од Лазаревића се недвосмислено тражи да они помогну у ослобађању заточених трговаца. Уз све протоколарне дипломатске обичаје, Дубровчани су још једном потврдили традиционалне везе са српским господарима, напомињући да је Дубровник био спреман да им пружи уточиште од времена кнеза Лазара, па и тада, али и за случај да неком од будућих чланова породице затреба азил.⁵³ У приснијем маниру дубровачка општина се обратила Николи Зојићу, не теретећи га за одговорност због спроведеног изма, већ апелујући на осведочено пријатељство. Њему са породицом су као и Лазаревићима понудили уточиште, напомињући да је *наша кућа и Божија и твоја и твоје деце и твојих пријатеља*.⁵⁴ Уз наведене елементе кореспонденције, који упућују на независно деловање Николе Зојића, понуда уточишта њему и његовој породици сведочанство је редефинисања политичке сцене у српским земљама, при чему је некада вазал Лазаревића, изградивши одређени војно-политички капацитет, стекао могућност да се издвоји из постојеће властеоске хијерархијске структуре. Не треба губити из вида да је изузетно важна геостратешка регија којом је управљао војвода Никола представљала залог његове нарасле политичке моћи. Поставши вазал кнеза Лазара током седамдесетих година XIV века, Никола је ступио и у родбинске везе са сизереновом породицом оженивши се извесном Видославом, чиме су његове друштвене позиције биле учвршћене.⁵⁵ Обраћање Дубровчана Николи Зојићу представља поуздан наговештај стварања нове генерације обласних господара који су самостално деловали првенствено у рубним територијама, у којима је утицај Лазаревића био слабији.⁵⁶ Захтев Дубровчана да баш Никола Зојић лично ургира код Турака индикатор је поодмаклих измена на терену и расипања друштвене елите области Лазаревића. Започети процес дезинтеграције Моравске Србије био је спречен у наредних неколико месеци, у пролеће 1398. године. Откривање завере против кнеза Стефана, коју су организовале неке од најмоћнијих српских велможа тога доба, предвођене Николом Зојићем, спречило је настајање нове политичке мапе обласних господара на територијама „стarih српских земаља“.⁵⁷ У поређењу са осталом изворном грађом, наведена и анализирана дубровачка писма од 1. октобра 1397. године умногоме сведоче о драматичним процесима који су захватили српске земље уочи стварања државе српских деспота (1402).

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

⁵⁴ М. Шуица, *Писмо Дубровчана Николи Зојићу*, 124–125.

⁵⁵ Шуица, М., *Немирно доба...*, стр. 103–108.

⁵⁶ Видети: Шуица, М., „Завера властеле...“, стр. 13–18; Шуица, М., *Немирно доба...*, стр. 103–110, 167.

⁵⁷ Шуица, М., „Завера властеле...“, стр. 7–24.

ПРИЛОЗИ:
Упоредна табела српских адресата, и начина обраћања
у инскрипцијама писама бр. 1

Датум	Садржај	Вук Бранковић са породицом	Кнегиња Милица / кира Евгенија и Стефан Лазаревић	Никола Зојић
9. 5. 1390.	Право на азил	господину Вуку Бранковићу и госпођи Мари и њиховим синовима.... и другој деци		
19. 1. 1395.	Признаница о примљеној остави	Славному и велможному господину и нама срце љубиму пријатељу господину Вуку Бранковићу и госпођи Мари и њиховим синовима.... много срдечно поздравленије ... Ваша љубима и всем почтена љубав....		
30. 5. 1395	Признаница о примљеној остави	Славному и велможному господину Вуку Бранковићу и госпођи Мари и њиховим синовима.... много љубимо поздравленије ... Ваша срдачна о всем почтена љубав...		
17. 12. 1395.	Подсећање на поштовање старих уговора ⁵⁸		Почтоној госпођи и всечасној калуђерици госпођи кира Евгенији и кнезу Стефану... срдечно и в всем почтено поздравленије	

⁵⁸ Овде треба нагласити да је реч о захтеву за признавање старих повластица, без тражења нове исправе.

10. 1. 1396.	Признаница о примљеној остави	Славному и велможному господину Вуку Бранковићу и госпођи Мари и њиховим синовима.... все љубимо поздравленије ... Ваша љубав да узна...		
30. 7. 1396.	Захвалност за бригу о трговцима		Почтеној госпођи кира Евгенији и кнезу Стефану и Вуку ... срдечно и в всем љубимо поклоненије	
13. 11. 1396.	Захвалност за залагање код Бајазита		Почтеној госпођи кира Евгенији и кнезу Стефану поздравленије	
12. 8. 1397.	Одговор на молбу за слање лекара		Всечастивој и богољубивој госпођи кира Евгенији и почтену кнезу Стефану ... многосрдечно поздравленије	
1. 10. 1397.	Молба за спречавање «забаве» над трговцима		Всечастивој и христољубивој госпођи кира Евгенији и многопочтену кнезу Стефану ... многољубимо подравленије	Свепоченом и нама много љубивом пријатељу Николи Зојићу ... многосрдечно поздравленије... Наш почтени пријатељу...
4. 5. 1398.	Апел због злостављања трговаца		Многопочтеној госпођи кира Евгенији ... многопочтено поздравленије	
23. 5. 1398	Задовољство због повратка Милице од Бајазита		Славној и всечастивој госпођи кира Евренији и <i>многопочтену кнезу Стефану и Вуку...</i> многопочтено и весм умиљенију поздравленије	

**Упоредна табела српских адресата, и начина обраћања
у инскрипцијама писама бр. 2**

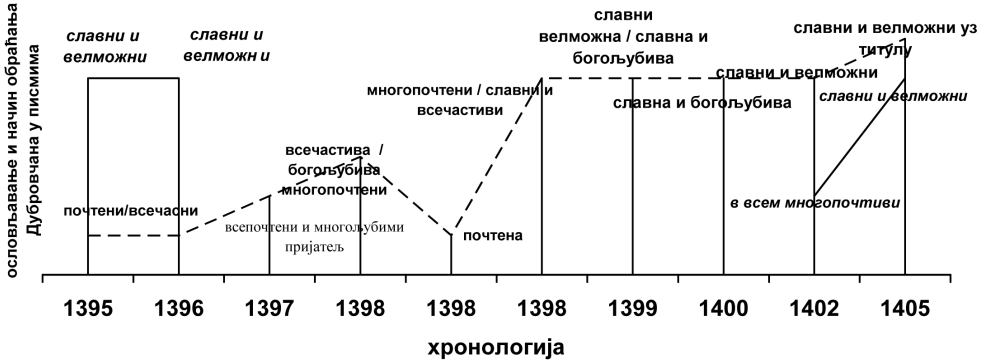
Датум	Садржај	Кнегиња Милица – кира Евгенија и Стефан Лазаревић	Мара Бранковић са синовима
5. 8. 1398.	Захвалност за интервенцију код султана	Славној и велможној госпођи кира Евгенији <i>и всем почтеному великому кнезу Стефану...</i> всем срдечно и смерно поклоњеније	
8. 10. 1398.	Злостављање трговаца	<i>Почтеној и всечастивој госпођи кира Евгенији и славному кнезу Стефану...</i> смерно поклоненије	
30. 11. 1398	Задовољство због Стефановог повратка од Бајазита	Славној и всем Богу љубимој госпођи Евгенији... многосмерно поклоненије.	
5. 3. 1399.	дуговања Новака Маћедола	Славној и богуљубивој госпођи кира Евгенији... почтено поклоненије	
9 4. 1400	Одговор на писмо о зајму ⁵⁹	Славној и всечастивој госпођи кира Евгенији... многосмерно поклоненије Славному и велможному господину кнезу Стефану ... многопочтено поклоненије	
15. 9. 1400.	О плаћању дуга трговцима	Славној и велможној госпођи кира Евгенији... многопочтено и в всем смерно поклоненије	
21. 2. 1402.	О предаји последњег дела оставе Бранковића		В весм многопочтеној госпођи Мари и господину Гргуру и Ђурђу... многосрдечно поздрављеније
9. 3 1402.	О плаћању дуга у Рудник Плани	Славној и велможној госпођи кира Евгенији и господину кнезу Стефану ... многосрдечно поудрављеније	

⁵⁹ Реч је о два одвојена писма која су Дубровчани послали и монахињи Евгенији и кнезу Стефану Лазаревићу истим поводом.

?. 6. 1402.	Потврда дубровачког грађанства кнезу Стефану	Славному и велможному кнезу Стефану... многосмерно поздрављеније	
10. 11. 1402.	О лађи за потрагу Лазаревића	Славној и велмној кира Евгенији .... многочтено поздрављеније	
12. 12. 1402	Брига за односе Маре са Стефаном и захтев за чувњем дубровачких трогваца		В всем многопочтеној госпођи Мари и њеној деци... многољубимо поздрављеније
	Задовољство због повратка Ђурђа мајци и жаљење због лоших односа са «кнезом и братом му» ⁶⁰		В всем многопочтеному господину Ђурђу ... многољубимо поздрављеније
18. 4. 1405.	Жалба због злостављања Турака и неких Мариних људи		Славној и велмној госпођи Мари и њеној деци... многочтено поздрављеније господству ви...
24. 4. 1405.	Захтев за враћање тканине	Славному и велможному господину деспоту Стефану по милости Божијој свој српској земљи господину ... многоумиљено поклоненије	Славној и велмној госпођи Мари и господину Лазару и Гргуру ... многоумиљено поклоненије

⁶⁰ У овом случају је такође реч о два одвојена писма која су послата на адресу госпође Маре и Ђурђа Бранковића. Упадљиво је да Дубровчани деспота Стефана још увек називају кнезом, а сматрају га Ђурђевим братом. О поимању термина брат у средњем веку уп. Благојевић, Милош, „Сродствена терминологија и друштвена хијерархија у средњовековној Србији“, у: *Зборник Етнографског музеја у Београду 1901–2001*, Београд 2001, стр.

Графикон ословљавања и начин обраћања Бранковићима, Лазаревићима у дубровачким писмима 1395–1405, и Николи Зојићу (1397.).

ЛЕГЕНДА:

- **Бранковићи**
- **Лазаревићи**
- Никола Зојић

Resume

Marko Šuica, Ph. D.

Letters from Dubrovnik: reflexion of social and political changes in Serbian lands (1389-1402)

Various processes caused by the disintegration of the state and the elite which adapted to the new political conditions were characteristic for the Serbian lands at the end of 14th century. These phenomena and processes have been illustrated in the narratives and diplomatic sources alike, among them epistolary sources. A group of the latter is comprised of letters from Dubrovnik, which are specific for both their contents and form. Analysis of the inscriptions - diplomatic formulas which indicate the change in addressee's social and political position, has shown that it corresponds with political and social changes verified by other sources.

Discontinuity of communication between Dubrovnik and Serbian nobility and changes in addressing, reflect the actual situation. Brankovići lost their former significance, so in the inscriptions form as late as 1405. they were addressed at highest level. The rise of Lazarevići has been evident since 1398. The analysis of two letters, sent on the same they and on the same subject, to Lazarevići and Nikola Zojić, identified important social changes. Therefore, the correspondance itself and its motives represent an indicator of changes in the hinterland, which were of vital economic and political importance to Dubrovnik.